

Murray Bookchin'in Ekolojik Liberteryenizmi

Mehmet Kocaoğlu¹

ORCID: 0000-0002-1104-4223

Öz

Doğayla ilgili sorunların ortaya çıkışı tür olarak insanın ortaya çıkışına kadar uzanmaktadır. Toplumsal ekoloji, ekolojik krizin nedeninin nerede aranması gerektiği sorusuna görünenin arkasında yatan temel faktöre işaret ederek önemli bir açılım getirmiştir. Bu yaklaşımda nüfus artışı, sanayileşme, kentleşme, teknolojik gelişme ve kapitalizmin sürekli büyümeyi teşvik etmesi gibi olguları ekolojik krizin nedeni olarak kabul etmek eksik bir değerlendirme olarak kabul edilmektedir. Ekolojik sorunların derinleşmesi geleneksel ideolojilerin ekolojik krize ilişkin argümanlarını gözden geçirmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak eko-feminizm, eko-sosyalizm, eko-anarşizm, sol liberteryenizm gibi isimler altında birçok yeni ideoloji ortaya çıkmıştır. Bu çalışmanın temel amacı Murray Bookchin'in sol liberteryen kimliğini analiz etmektir. İlk olarak çalışmada düşünürün doğa ve toplum anlayışı gözler önüne serilmektedir. İkinci olarak Bookchin'in hiyerarşi ve tahakküme ilişkin temel argümanları eleştirel olarak ele alınmaktadır. Ardından düşünürün ekolojik yeni siyasete ilişkin ilke ve önerileri analiz edilerek sol liberteryen düşüncedeki yeri irdelenmektedir. Bu çalışmada Bookchin'in 'sol liberteryenizminin' sosyal anarşizmle özdeşleştirilen sol liberteryen versiyon olarak yorumlanması gerektiği savunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekoloji, Bookchin, Sol liberteryenizm, Sosyal Anarşizm

¹ Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, E-posta: mehmet.kocaoğlu@selcuk.edu.tr

Murray Bookchin's Ecological Libertarianism

Mehmet Kocaoğlu²

ORCID: 0000-0002-1104-4223

Abstract

The emergence of problems related to nature dates back to the emergence of humans as a species. Social ecology has brought an important opening to the question of where the cause of the ecological crisis should be sought by pointing to the fundamental determining factor that lies behind the visible. It is considered an incomplete assessment to accept phenomena such as population growth, industrialization, urbanization, technological development and capitalism's encouragement of continuous growth as the cause of the ecological crisis. The deepening of ecological problems has caused traditional ideologies to reconsider their arguments regarding the ecological crisis. As a result, many new ideologies have emerged under the names of eco-feminism, eco-socialism, eco-anarchism, and left-libertarianism. The main purpose of this study is to analyze Murray Bookchin's left-libertarian identity. First, the study reveals the thinker's understanding of nature and society. Second, Bookchin's basic arguments regarding hierarchy and domination are critically addressed. Then, the thinker's principles and proposals regarding ecological new politics are analyzed and their place in left-libertarian thought is examined. This study argues that Bookchin's 'left-libertarianism' should be interpreted as the left-libertarian version identified with social anarchism.

Keywords: Ecology, Bookchin, Left-Libertarianism, Social Anarchism

² Assoc. Prof., Selcuk University, School of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, E-mail: mehmet.kocaoğlu@selcuk.edu.tr

Giriş

Geleneksel siyasal ideoloji yelpazesi artık günümüzdeki ideolojik çeşitliliği yansıtmaktan uzaktır. Faşizm, Komünizm, Sosyalizm, Liberalizm, Anarşizm, Milliyetçilik, Muhafazakarlık, Feminizm gibi klasik ideolojilerin yanına günümüzde Eko-Feminizm, Ekolojizm, Eko-Anarşizm, Komüniteryenizm, Eşitlikçilik, Liberteryenizm gibi yeni ideolojiler eklenmiştir.

Geleneksel siyasal ideolojiler, insan ve doğa arasındaki ilişkiye insan merkezci bir pencereden bakmışlardır. Bu ideolojiler insanlara doğal dünyayı istedikleri gibi kullanabileceklerini vaaz etmişler ve dolayısıyla doğaya ekonomik bir kaynak olarak bakılmasına sebebiyet vermişlerdir (Heywood, 2007, s. 328). Doğayı araçsallaştıran ya da nesne konumuna indirgeyen bu bakış açısı, ekolojik krizin daha da derinleşmesine neden olmuştur.

Ekolojik sorunların insanların günlük yaşamında etkisini arttıran bir hızla hissettirmeye başlaması büyük anlatıların içeriklerini ekolojik sorunlar ve bu sorunların çözüm önerilerini içine alacak biçimde gözden geçirmek zorunda bırakmıştır (Garner, 2000, s. 75-76). Bunun sonucu olarak geleneksel ideolojilerin ekolojik sorunları açıklamak için kuramlarını yeniden gözden geçirdikleri ve sonuçta eko-feminizm, eko-sosyalizm, eko-anarşizm, sol liberteryenizm gibi isimler altında birçok yeni ideolojinin ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Eko-anarşizm geleneksel anarşist kuramdan hareket etmekle birlikte ekolojik sorunların çözümüne ilişkin yeni açılımlar getirmiştir. Eko-anarşizm, ekoloji ve insan uyumunun âdem-i merkezileşme, sade yaşam biçimi ve doğrudan demokrasiyle mümkün olabileceğini savunur (Barry, 1999, s.94). Bu yaklaşım küçük ölçekli yerel yönetimi sosyal örgütlenmenin esası olarak kabul etmektedir (Turan, 2002, s.214). Eko-anarşizmde, her türlü hiyerarşiye ve egemenliğe özellikle doğa üzerindeki egemenliğe karşı çıkan, halk hareketlerine ve parlamento dışı etkinliklere önem veren, merkezi devletten ziyade yerel topluluklara ve onların özerkliğine vurgu yapan, ekolojiden esinlenen ve onun üzerinde temellenen toplumsal ekoloji ve eko-komünalizm gibi iki temel akım bulunmaktadır (Eckersley, 1992, s. 145).

Liberteryenizm ise yeni bir ideolojik yaklaşıma karşılık gelir. Liberteryenizmin tanımına ilişkin bir çeşitliliğin olduğu söylenebilir. Brennan'ın (2012, s. 15) belirttiği gibi aslında liberteryenizm liberal düşünce geleneği içinde birbirine yakın ama bazı hususlarda farklı pozisyonları kapsayan bir yaklaşımdır. Bu ideoloji kendi içinde sağ liberteryenizm, sol liberteryenizm olarak tasnif edilmektedir.

Sağ liberteryenizmin şu temel ilkelere dayandığı belirtilmektedir: Bireyin Biricikliği, Mülkiyet Hakkı, Minimal Devlet, Serbest Piyasa (Kocaoğlu, 2018, s. 240-241). Sol liberteryenizm ise kendi üzerinde sahipliği, sınırlı özel mülkiyeti, doğa kaynakları üzerinde ortak mülkiyeti savunan bir ideolojidir (Cunliffe, 2000, s. 1-2; Vallentyne vd., 2005, s. 102). Fried (2004, s. 66-70) sol liberteryenizmin kendi üzerinde sahiplik ilkesinin iki kabule dayandığına dikkat çekmektedir. İlki toplum olmadan bireyin tek başına bir anlam ifade etmeyeceği ikincisi ise kollektif yarar adına toplumun bireye yapabileceklerinin bir sınırının olduğudur. Ayrıca sol liberteryenizmin sosyal anarşizm kavramıyla özdeş kullanımı söz konusudur. Sosyal anarşizmle özdeş kullanılan sol liberteryenizmin izi Joseph Dejacque'a kadar geri götürülebilir. Bu versiyonda ise devletin, özel mülkiyetin ve serbest piyasanın reddi esas olup komünal öz yönetim ön plana çıkarılmaktadır (Long, 2021, s. 30).

Toplumsal ekolojinin önemli ismi Bookchin (1994, s. 26) *Özgürlüğün Ekolojisi* isimli kitabında yazılarının amacının eko-anarşist bir proje geliştirmek olduğunu ifade etmektedir. Bazı araştırmacılar tarafından Bookchin'in geç dönem yazılarında aldığı pozisyon itibarıyla eko-anarşizmden koptuğu (Le Guin, 2015, s. 7) ve sol liberteryen bir çizgide durduğuna dikkat çekilmektedir (Souza, 2012, s. 14; İnce, 2020, s. 51; Long, 2021, s. 33).

Bu çalışmada Murray Bookchin'in sol liberteryen kimliği incelenmektedir. İlk olarak çalışmada düşünürün doğa ve toplum anlayışı gözler önüne serilmektedir. İkinci olarak Bookchin'in hiyerarşi ve tahakküme ilişkin temel argümanları eleştirel olarak ele alınmaktadır. Ardından düşünürün ekolojik yeni siyasete ilişkin ilke ve önerileri analiz edilerek sol liberteryen düşünce-deki yeri irdelenmektedir. Bugüne kadar Bookchin üzerine yerli ve yabancı literatürde yapılan çalışmalarda (Yücel 2009; Ünal 2010; Maltaş 2015; Yıldırım 2017; Mutlu 2017; İnce 2020; Demir 2020; Oral 2023; Shelley 2024; Price 2012; White 2008; Biehl 2015) düşünürün toplumsal ekoloji yaklaşımı ve ilkeleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilmiştir. Yukarıda zikredilen bu çalışmalarda düşünürün sol liberteryen kimliği analiz edilmemiştir. Oysa sol liberteryenizmin farklı versiyonları dikkate alındığında Bookchin'in sol liberteryen kimliğine bir netlik kazandırmak gerekmektedir. Bu makale bu eksikliği doldurmak amacını taşımaktadır. Bu çalışmada Bookchin'in 'sol liberteryenizminin' sosyal anarşizmle özdeşleştirilen sol liberteryen versiyon olarak yorumlanması gerektiği savunulmaktadır.

Toplumsal Ekoloji, Doğa ve Toplum

Bookchin'i ekoloji üzerine çalışan diğer düşünürlerden ayıran başlıca özellik toplumdaki hiyerarşi ve tahakkümün yıkıcılığına işaret etmesidir. Bookchin'e göre, ekolojik krizin nedenleri sadece "nüfus artışı, teknolojik gelişme, tüketim, büyüme gibi faktörler değildir". Ekolojik krizin nedeninin sosyal olduğunu belirten Bookchin, ekolojik krizin gerçek nedeni olarak toplumdaki hiyerarşi ve tahakkümü görmektedir. Bir başka deyişle toplumsal ekoloji, ekolojik sorunların toplumsal gelişmenin içinden çıktığı temel tezi üzerinde şekillenmektedir (Bookchin, 1996a, s. 41-45). Bu noktada düşünürün ekoloji krizini toplumsal olanla ve özellikle hiyerarşi ve tahakkümle ilişkilendirmesi onu farklılaştıran ana husustur.

Toplumsal ekoloji doğayı doğal ve sosyal olan her alanda yaşanan bir oluş süreci olarak algılamaktadır. Yani doğa, doğal ve sosyal ilerlemeyi içeren bir fenomendir (Bookchin, 1994, s. 31). Toplumsal ekoloji, doğayı, insanı, biyolojik çeşitliliği merkez yerleştiren her türlü merkezciğin karşısında yer alan bir bakış açısına sahiptir. Bu bakış açısı tamamlamıcılık ve bütünlük ilişkisine, ötekilik kavramına ve onun içerdiği farklılaşmalara dayanmaktadır (Bookchin, 1994, s. 68). Burada düşünürün evrim sürecinde doğayı hem canlı hem de cansız kapsayan bir fenomen olarak gördüğü net bir şekilde ortadadır.

Bookchin'e göre toplumsal gelişmelerin izlediği seyir ve gelişim, doğayı nesne konumuna indirgeyen bir hal almıştır. Onun açısından "bugün karşı karşıya olduğumuz ekolojik sorunların başta gelen nedenleri ne biyolojiktir ne de tek tek bireylerin tercihlerinin sonucudur. Sorunu teknolojik gelişmede ya da üretim biçimlerinde aramak yanıltıcıdır. Sorunun kökenini bulabilmek için toplumsal alanı incelemek gerekmektedir" (Bookchin, 1996a, s. 41). Bu noktada önemle vurgulanması gereken Bookchin'in düşüncesi de ekolojik sorunun kaynağı olarak toplumun temel aktör olarak kabul edildiğidir. Düşünür, toplumsal gelişmelerin içinde yaşadığı doğayı nasıl tahrip etmeye başladığını ilk olarak doğa-toplum ayırımına açıklık kazandırarak, daha sonra da ekolojik sorunların temel müsebbibi hiyerarşi ve tahakkümün toplumda ve dolaylı olarak doğadaki yıkıcılığına işaret ederek açıklık kazandırmaktadır.

Toplumun doğa ile sürekli bir ilişki içinde olması doğanın evrim sürecine faydalı ya da zararlı etkilerde bulunabilir. Ancak bütün zamanlar için geçerli bir toplum formu olmadığı gerçeği dikkate alındığında toplum-doğa ilişkisi nasıl sağlanacaktır?

Doğanın evriminde zararın toplumsallaşma süreci ile ortaya çıktığı Bookchin tarafından vurgulanmaktadır. Çünkü filozofa göre, toplumsallaşma

süreçleri analiz edildiğinde toplumun tüm versiyonlarının önemli ölçüde doğadan esinlendiği görülecektir. Bir başka ifadeyle, ona göre sosyal yapı doğal yapının bir replikasıdır. Bookchin, insanın kendi eylemleri neticesinde doğa içinde kendisi için ikinci bir doğa yarattığına işaret ederek insanın ortaya çıkışında etkili olmadığı birinci doğa ile insan tarafından yaratılan ikinci doğa ayrımına ulaşmaktadır (Bookchin, 1999a, s. 38).

Bookchin'e göre birinci doğa ne cimridir ne de inatçı. Gelişimsel bir süreç olarak görülen ilk doğa, giderek artan bir farklılaşma zenginliği, sinirsel karmaşıklık ve çeşitli ekolojik yurtların oluşumunun getirdiği olağanüstü bir verimliliğe sahiptir. (Bookchin, 1994, s. 40).

Bookchin doğal evrimde insanlığın yerini sorgulayarak ikinci doğayı tasvir etmeye çalışmaktadır. İnsanlar ve insan toplumu çeşitli açılardan doğal evrimin ürünleridir. İnsanlar doğal ve sosyal evrim neticesinde makineler ve işgücü kapasiteleri sayesinde doğa ile etkileşim içine girmektedirler (Bookchin, 1994, s. 29). Burada Bookchin düşüncesinde kolektif bir şekilde bir araya gelen ve eylemde bulunan bir birey imgesiyle karşılaşılır.

Toplumsal ekolojide ikinci doğa, büyük ölçüde insanların uzun tarihsel süreçte geliştirdikleri aletler, barınma yerleri, çeşitli topluluk formları ve bu topluluk formlarının sosyal, sanatsal, kültürel ve bilimsel atılımlarından oluşmaktadır (Bookchin, 1994, s. 41). Bir kez daha düşünür kolektif bir eylem ve bunun neticesinde kolektif kazanımları vurgulamakta olup bireye ve bireyin kendi üzerindeki sahiplik anlayışını yansıtan bir duruş sergilememektedir. Burada vurgu hep toplumsal ve kolektif olanadır; bireyin biricikliğine ilişkin sol liberteryen bir ima dahi sezilmemektedir.

Bookchin'e göre ikinci doğanın bilinmesi gereken en önemli özelliği doğayı dönüştürme ölçüsüdür. Sanayileşmiş halkların günümüzde yaptıklarıyla kıyaslanmayacak derecede de olsa yerli halklar tarafından da kapsamlı değişiklikler yapılmıştır. Ona göre insanlar ilk doğayı, alet ve makineler icat ederek, bunları belli bir amaç ve yüksek örgütlenme kapasiteleri sayesinde değiştirirler. Ayrıca tamamen toplumsal bir terim olan hiyerarşi sadece ikinci doğanın özelliğidir (Bookchin, 1994, s. 33-42).

Bookchin tarafından birinci doğa – ikinci doğa ayrımında toplum doğayla karşı karşıya konumlandırılrsa da insanın yaratmış olduğu doğanın ilkinin içinden çıktığı böylece sosyal hayatın sürekli olarak doğal bir boyuta sahip olduğu ısrarla vurgulanmaktadır. Toplumsal ekolojide bir bütün olarak doğanın bu iki gelişimi, karşıtlık esasında düalistik bir zemin üzerine oturmaz. Aksine birinci – ikinci doğa, yaratılan ve paylaşılan bir evrim süreci olarak kabul edilmektedir (Bookchin, 1999a, s. 38).

Bookchin, birinci doğada ikinci doğaya geçişi açıklarken, Kropotkin'in genetik olarak kayıtlı toplumsal içgüdüye ilişkin proto-sosyobiolojik argümanlarından çok, Robelt Brifoult'a ait çocuğun uzun zaman dilimine yayılan bakıma muhtaç olmasını vurgulayan büyüme tezini esas almaktadır. Üreme ve ailenin çocuğa gösterdiği sevgi ve özen bütün toplumsal hayat biçimlerinin biyolojik temelini oluşturmaktadır. İlk olarak kan bağı etrafında gelişen bir toplumsallaşma olmakta daha sonra da toplumsallaşma sürecinin ileriki aşamalarında duygusal düzeyi aşan kurumlaşmış ilişkileri içeren bir toplumsal düzene geçilmektedir (Bookchin, 1999a, s. 38-39).

İkinci doğanın, iktidara, otoriteye, hiyerarşiye ve tahakküme dayanan kendini yeniden üretimi toplumsal yapıda büyük değişiklikler yaratmıştır. Hiyerarşinin ve tahakkümün varlığı, eşitliğin bozulmasına neden olarak doğa ve toplum algısının değişmesine neden olmuştur (Mutlu ve Aygün, 2006, s. 13-14).

İnsanın fiziksel ihtiyaçlarını korumak ve doğal ihtiyaçlarını karşılamak üzere örgütlendiği birinci aşama, fiziksel farklılıkların doğal eşitsizliklere yol açtığı ikinci aşama, toplumsal örgütlenmelerin yaygınlık kazandığı üçüncü aşama ve nihayet mülkiyetin tespit edildiği ve çalışmanın toplumsal hayatın sürdürülmesi için zorunlu hale geldiği dördüncü aşamadan oluşan tarihsel evrim şeması bir ilerleme değil çöküş tarihine işaret etmektedir (Çiğdem, 2006, s. 71).

Bookchin, iktidarın bir grup yaşını başını almış olgun insanın kontrolünden çıkıp krallıklara kadar takip edilecek seyrinin tahakkümün ortaya çıkışında önemli bir aşamaya geldiğine işaret etmektedir. Bookchin'e göre hiyerarşi, sınıf ve devlet insanlığın yaratıcı gücünü yozlaştırır. Tahakküm arasında bölünmüş bir insanlığın kendi içindeki çatışmaları kaçınılmaz olarak doğanın görmezden gelinmesine neden olur (Bookchin, 1999a, s. 79-80).

Toplum-doğa düalitesini reddeden toplumsal ekoloji, toplumun ortaya çıkışıyla birlikte ekolojik sorunlardan sadece doğaya ilişkin bilimsel terimlerle söz etmenin anlamsız olduğu temel tezine dayanır. Bookchin'e göre tüm ekolojik meseleler aynı zamanda toplumsal meselelerdir ve temel kaynakları toplumsal bozukluklardır (Bookchin, 1994, s. 43).

İnsanlar doğanın evrimine olumlu katkıda bulunabildikleri gibi evrim sürecine son derece olumsuz etkilerde de bulunabilmektedirler. İnsanların doğanın evrim sürecine verdikleri zararı gözler önüne serebilmek için onların nasıl bir toplum kurduğuna ve ekolojik sorunların temel kaynağı olan hiyerarşinin ve tahakkümün nasıl ortaya çıktığına bakmak gerekmektedir.

Hiyerarşi ve Tahakkümün Yıkıcılığı

Bookchin açısından ekolojik kriz sadece doğayla ilgili bir problem değildir. Bu sorun, insanların doğayla kurduğu ilişkide ortaya çıkan bir sorundur yani insan doğasının ve gelişiminin sonucudur (Bahro, 1997, s. 26). Aslanoğlu (1994, s. 38)'nin vurguladığı gibi ekolojik bunalım, insanlığın gelişimine ve buna paralel olarak doğayı tahakkümü altına alma sürecine koşut olarak ortaya çıkmıştır.

Bookchin, tarihsel bir bağlamda toplum olgusunu analiz ederek sosyal yapıda tahakküm ve hiyerarşinin ortaya çıkışını analiz etmiştir. Bu tür bir toplum okumasıyla doğaya tahakkümün, insanın insana tahakkümünden türediği tezini geliştirmeye ve sağlam temeller üzerine oturtmaya çalışmıştır.

Düşünüre göre hiyerarşi ve tahakküm birinci doğaya ait olmayıp ikinci doğaya özgü olgulardır. Hiyerarşi ve tahakkümün ilk izlerini organik toplumlarda gözlemleyebilmek mümkündür. Bookchin'in ifadesiyle doğa halinde bulunan toplum ekonomik sınıfların ve siyasi örgütlenmenin olmadığı bir toplumdur. Bu toplum doğa ile dayanışmanın var olduğu bir toplumdur (Bookchin, 1994, s. 127-129).

Doğada gözlemlenen ilk insanlar hayatlarını sürdürebilmek adına iş bölümüne göre bölükler halinde örgütlenmiş olup kan bağı esasına dayanan topluluklar oluşturmuşlardır. Bu toplumlarda erkek avcılık işlerinin çoğunu üstlenirken kadınlar ev işleri, toplayıcılık ve çocukların bakımı ile uğraşmaktadır. Bu toplumların yaşam biçimleri büyük ölçüde doğayla özdeşleşmeye dayanmaktadır.

Bookchin (1999a, s. 60)'e göre "organik toplumlarda, insanlar doğa içinde ya da doğa insanlar içinde yok olmaz. Doğa pasif bir çevre ya da sessiz bir dünya değildir. Organik toplumun uyumlulaştırılmış doğa görüşü doğru- dan eski toplulukların içindeki uyumlu ilişkilerden gelmektedir." Günümüzde birbirinden keskin çizgilerle ayrılan doğa ve toplum ilkel ilk toplumlarda birbirinin karşısına konulanmış değildir.

Bookchin organik toplumlarda topluma bilgi ve deneyimleriyle liderlik eden şeflerin olduğuna işaret etmektedir:

"Bu toplumlardaki liderlik, kılavuzluk anlamına gelmekte, liderlik politik olmaktan çıkıp işlevsel olmaktadır. Düşünüre göre, organik toplumlarda bas- kıcı otoriteden söz edilemez, liderler deneyimleriyle sadece rehberlik etmekte- dirler. Liderlerin sahip olduğu iktidar genellikle av ve savaş koordinasyonla-

ryıla sınırlıdır ve iktidarlara geleneksel değil dönemseldir. Bu nedenle, hiyerarşi, tahakküm ve otoriteden uzak ilişkiler organik toplumda yaygındır.”
(Bookchin, 1994, s. 133-140)

Tarıma geçiş ile birlikte organik toplum doğa ile iç içe olan yaşamını alt üst eden, kan bağlarına dayanan toplum yerine kurumsallaşmış ilişkiler temelli toplumsal düzene geçiş, hiyerarşik toplumların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir başka deyişle tarıma geçiş, yüksek boyutlara ulaşan iş bölümünü ve toplumsal hiyerarşinin ilk temellerini atmıştır (Bookchin, 1994, s. 149-151).

Bookchin (1996b, s. 28-29)'e göre tarih, öncelikle bağlı olan ardışık dönemlerden oluşmaktadır. Bu yaklaşım, hiyerarşinin ve tahakkümün ortaya çıkışında ve gelişiminde birbirine bağlı olan birinin oluşumunun diğerinin oluşumuna zemin hazırladığı tarihin dönüm noktalarında gözlemlenmektedir.

Bookchin, toplumsallaşma sürecinde ortaya çıkan tahakküm ve hiyerarşi içerikli kaymanın ilk olarak kadın-erkek rollerinde olduğunu ifade etmektedir. Düşünürü göre erkeklerin kadınlar üzerindeki otoritelerinin artması insan toplumunun eşitlikçi yapılarının bozulduğunun ve hiyerarşik yapıların ortaya çıktığının işaretidir. Bir zaman sonra toplumda oynadıkları roller sonucunda erkeklerin kadınlar üzerinde tahakküm kurmaya ve kadınların “evcil” kültürüne karşı kendi “medeni” kültürlerini dayattıkları bilinmektedir (Bookchin, 1999a, s. 63-64). Bookchin'in özellikle bu tespiti ve karşıt cinsiyetler arasındaki iktidar ilişkilerinin eşitliği yok eden ve tahakküm altına alan bu boyutuna işaret etmesi sol liberteryen bir tını olarak değerlendirilebilir ama bu noktada sağ liberteryenlerinde benzer bir şekilde tahakküm ve baskıya karşı çıktıkları da hatırla tutulmalıdır.

Filozofa göre, toplumu hem insanlığa hem de doğal dünyaya ciddi anlamda zararlı olacak bir yönde ilerleten en erken değişimlerden biri, toplumsallaşma süreci içinde erkeğin medeni alanının hiyerarşik biçimde büyümesi yani erkeklerden kurulu gerontokrasilerin, savaşçı grupların ve aristokrat seçkinlerin ortaya çıkmasıdır (Bookchin, 1999a, s. 81-82).

İlk toplumun bütün katmanları peyderpey savaşçı erkek grupların kontrolü altına girmiştir. Akrabalık bağlarına dayanan toplumsal düzenin yerini savaşçı erkeğin başka klanlardan hatta yabancılardan seçtiği asker yoldaşların hizmetkâra dönüştüğü yeni bir hiyerarşik toplumsal düzen almıştır. Bu hiyerarşik yapı savaşçı erkek şefin barınma, beslenme, üreme ihtiyaçlarını karşılayan köleler ortaya çıkarmıştır (Bookchin, 1999a, s. 65).

Bookchin, erkek egemen aktörlerin kadınları sindirdiği şiddet içeren bu aşama aşıldıktan sonra karşımıza çıkan önemli bir yeni aşama olarak kentlerin ortaya çıkışını ve gelişmesini incelemektedir. Kentin ortaya çıkmasıyla kan bağına dayanan sosyalleşme yerini yerleşiklik ve iktisadi çıkar gibi sosyal olguların egemen olduğu bir sosyalleşmeye bırakmaktadır. Ona göre kentin yarattığı sosyal yapının en mühim özelliği bireyin daha geniş bir topluluk içinde güvenli yaşayabilmesine olanak sağlamış olmasıdır (Bookchin, 1996a, s. 61-62; Bookchin, 1999a, s. 86-87).

Bookchin'e göre, kentin ortaya çıkardığı yeni sosyal yapı klanlar halinde bir arada yaşamanın gerekliliklerini terk etmeyi beraberinde getirmiştir:

“Toprağın ve doğal kaynakların ortak mülkiyetinin yerini geleneksel özel mülkiyet almıştır. Bu kaynakların mülkiyetine ve işletmesine dayalı sınıflar, statüye dayalı geleneksel hiyerarşilerin içinden çıkarak ekonomik hiyerarşiler biçimini almışlar böylece kölelerle efendiler, serflerle lordlar ve son olarak da proleterlerle kapitalistler karşı karşıya gelmişlerdir. Ancak gerontokrasiler, ataerkil yönetimler, şeflikler ve daha sonraki bürokrasiler gibi ilk ve en temel hiyerarşiler de yok olmamışlardır. Bu hiyerarşiler, geniş statü grupları olarak çatışmalı olan sınıf ilişkilerinin gizli temelini oluşturmuşlardır.” (Bookchin, 1999a, s. 88-89).

Bookchin özellikle toplumun geneline yayılmış bu hiyerarşik ve baskıcı ilişkileri hem toplum hem de doğa üzerinde yaratılan tahribatın temeli olarak görmektedir.

Bookchin ekolojik sorunların toplumsal temelini analiz ederken tarihsel olarak karşılaşılan üçüncü dönem noktasının devletin ve kapitalizmin ortaya çıkışı ile gerçekleştiğini ifade etmektedir. İnsanlığın kurumsal olarak vardığı en üst yer devlettir. Devlet salt bir sosyal yönetim sistemi değildir aynı zamanda zor kullanma tekelidir (Bookchin, 1999a, s. 74). Bu nitelikleriyle devlet, toplumun organik birliğini kesin bir biçimde sona erdirmiş ve insanlar arasında menfaat çatışmasının bir aracı haline dönüşmüştür (Önder, 2003, s. 200).

Bookchin, ulus devletin yükselişiyle birlikte kapitalizmin muazzam bir gelişme gösterdiğine ve bunun yıkıcılığına dikkat çekmektedir:

“İnsanlık tarihinin kendine özgü en zararlı toplumsal düzeni olan kapitalizm ilerlemeyi hırs dolu bir çekişme ve rekabetle, statüyü yırtıcı ve sınırsız bir servet birikimiyle, en kişisel değerleri bencillik ve hırsla özdeşleştirip kâr

etmek amacıyla meta üretmeyi toplumsal yaşamın var oluş nedenidir. Önceki dönemlerde kötü olarak kabul edilen huylar kapitalist toplumda erdem halini almaktadır.” (Bookchin, 1999a, s. 96-98)

Bu noktada Bookchin'in sol liberteryenizm de gördüğümüz sınırlı serbest piyasanın meşru olacağı kabulünü benimsemediği aşikardır. Kapitalizm onun açısından hiyerarşi ve tahakkümü yeniden üreten bir sistemdir. Bookchin'e göre iş dünyasına ekolojik bir duyarlılık kazandırmak saldırgan vahşi yaratıklara avlarıyla uyum içinde birlikte var olmayı öğretmeye çalışmaktan farksızdır. İnsan nasıl nefes almamaya ikna edilemez ise kapitalizm de ekolojik bir duyarlılık kazanmaya ve büyümemeye ikna edilemez (Bookchin, 1999a, s. 98). Bu analogi bile düşünürün kapitalizme ne kadar mesafeli olduğunu işaret etmektedir.

Bookchin açısından serbest piyasa ekonomisine ve kapitalist genişlemeye rehberlik eden “ya büyü ya öl yasası” hem doğal hem de sosyal hayatın ahenkli ve barışçıl temellerini ortadan kaldırmaktadır:

“Kapitalizm, toplumla doğayı karşı karşıya getirdiği gibi, insan türünü de zor kullanarak keskin çizgilerle bölmüştür. Kapitalizm ijinin içine kötünün, akılcı olanın içine akıldışının sızdığı uzun bir toplumsal gelişmenin son noktasıdır. Kapitalizm toplum ve doğal yaşam için mutlak olumsuzluktur.” (Bookchin, 1999a, s. 99)

Bookchin kapitalizmi ve serbest piyasayı herhangi bir şekilde olumlu çağrışımı olan bir fenomen olarak görmemektedir. Düşünür ekolojik bir toplumun tahakkümü ya da sosyal yapıdaki hiyerarşik örgüleri esaslı bir şekilde yok etmesi gerektiğini savunmaktadır. İnsanın doğayı tahakküm altına alma arzusunun önüne geçebilmek için tahakküm ve baskının her formunun ortadan kaldırılması olmazsa olmaz bir gereklilik olarak sunulmaktadır. Bu nedenle Bookchin'e göre ekolojik mücadele her türlü tahakküm ve hiyerarşik yapıyı yerle bir etmedikçe ekolojik krizin altında yatan temel faktörlerin üstesinde gelmek noktasında mesafe almayacaktır. Bir başka ifadeyle sadece çevreci bir perspektifin benimsenmesi durumunda var olan doğal ve sosyal her türlü sömürüye seyirci kalınmış olunacaktır (Bookchin, 1996a, s. 47-48). Doğal ve sosyal sömürüye son verebilmek için düşünür, yeni bir siyaset ve toplumun ilkelerini ortaya koymaktadır.

Ekolojik Toplum ve Yeni Siyaset

Teknolojinin ve bilimin insanlık durumunu daha iyiye götüreceğine dair inancın dünyada yaşanan sayısız olumsuz olaylarla sarsıldığı söylenebilir. Bookchin (1999a, s. 32)'e göre özgürlüğün otoriterizmi yeneceğine duyulan inanç, devletlerin merkezileşmesinin artması, halkın bürokrasi, polis güçleri ve karışık gözetim teknikleri tarafından iktidarsızlaştırılması gibi olgularla geçersiz kılınmıştır.

Bookchin, bugün insanların sahip olduğu değerlerin önceki jenerasyonların değerlerinden kötü olduğuna ve önceki jenerasyonlarla kıyaslandığında günümüz kuşağının daha egoist ve ahlaki olarak yozlaşmış olduğuna işaret etmektedir. Düşünür bugünkü jenerasyonların büyük aile, cemaat ve karşılıklı yardımlaşmanın sağlayabileceği destekten yoksun olduğuna inanmaktadır. Ona göre insanlar özgü kimi yetileri kullanarak diğer insanlara ve canlı türlerine ihtimam gösterme yetisini yitirmektedir. Bireyin toplumla karşılaşması soğuk bürokratik kurumlar üzerinde gerçekleşmektedir. Her alanda görülen bitmeyen kavga yaşanan çağın en temel özelliği haline gelmiştir. İktisadi zihniyet her yere sirayet etmiştir. İnsanların yardımlaşması ise az söylenen bir söylenceye dönüşmüştür. Ekoloji alanda yıkım ise kapıya dayanmıştır (Bookchin, 1999a, s. 33).

Ekolojik bir kriz içinde olduğumuzu ifade eden Bookchin, ekolojik ilkelere dayanan bir toplumun yaratılmasının ortak bir zorunluluk olduğunu aksi takdirde bir tür olarak insanlığın silinip gideceğini ifade etmektedir (Bookchin, 1996a, s. 74). Bu sebeple düşünür yeni bir toplum ve siyaset anlayışına ihtiyaç olduğunu düşünmektedir.

Doğal çevreyi korumak ve geliştirmek amacıyla farklı tekniklere sarılmanın anlamsız olduğunu vurgulayan Bookchin, toplumu yeniden kuracak şekilde devrim niteliğinde ilkeleri yaşama geçirmek için ısrarcı olunması gerektiğini ifade etmektedir. Bookchin (1996a, s. 47)'e göre bu ilkeler şu hususları içermektedir: "Özel mülkiyet engellerini ortadan kaldırarak komünal olarak yeryüzü ile ilgilenmeli, genelde hiyerarşi ve tüm tahakküm tarzları ve tüm toplumsal sınıflar ortadan kaldırmalı, kentleri eko-topluluklara ayırıp içinde bulundukları eko-sistemlerin kapasitelerini uygun incelikte tasarlanmalı, teknolojiler eko-teknolojilere uyarlanmalı, en az hatta hiç kirlenme yaratmayacak biçimde yerel enerji kaynaklarından yararlanılmalı, sağlıklı bir yaşamı destekleyen ve bireysel isteklerimizin ifadesi olan yeni bir ihtiyaç anlayışı ge-

liştirmeli ve nihayet toplumsal ya da kişisel tüm tahakküm tarzları içinde yaşadığımız topluluğa ve doğamıza dair düşüncelerimizden atılmalı, insanların yönetilmesinin yerini şeylerin yönetilmesi almalı.”

Bookchin'in yeni siyaset anlayışında ekolojik toplum ütopyası yerel bir örgütlenmeye dayanmaktadır. Bookchin'e göre bu tür bir yerel örgütlenmeyle hedeflenen politik gücün yerleştirilmesi ve gücün dağıtılmasıdır. Bookchin'e göre yerel özgürlükçü örgütlenmeler hayati öneme haizdir. Bu özgürlükçü yerel kurumlar temsili ilişkilere dayanmayıp direkt katılım mekanizmaları esasında işlemektedir. Kamusal karar mekanizmalarının kıymetini bilen bir yurttaşlık hissiyatı yaratmak ve pekiştirilmek istenmektedir. Bu amaçla her türlü keyfi ayrımcılıktan ve önyargıdan arındırılmış bir direkt demokrasi tecrübesi hedeflenmektedir. Böylece direkt demokrasi ve güçlü yurttaş sayesinde tahakküm ve hiyerarşiden kaynaklanan ekolojik krizin aşılacağı düşünülmektedir. (Bookchin, 1994, s. 477-479).

Bookchin, ekolojik toplumu ekotopya olarak adlandırmaktadır (Bookchin, 1996a, s. 70). Bookchin'e göre rasyonel bir toplumun hakiki unsurları kolektif bir nitelik taşımaktadır. Başka bir şekilde ifade edilecek olursa kolektif niteliğe sahip bir yönetim toplumsal esası oluşturmaktadır. Ona göre bu yönetim toplumdaki herkes için ayırım yapmaksızın sağlam bir temel olma fonksiyonunu icra etmektedir. Yerel yönetimin önemi çok fazladır çünkü yurttaşların bir araya gelip kamusal meseleler üzerine müzakere edebilecekleri bir sahnedir. Yurttaşlar bu sahnede müzakere, jestler, mimikler, yakın siyasi arkadaşlıklar ve doğrudan katılım mekanizmalarının aracılığıyla birbirleriyle karşılıklı etkileşimde bulunup birlikte karar almaktadırlar. Bu tür bir etkileşim etkili anlamda bir dayanışma ile sonuçlanmaktadır (Bookchin, 1999b, s. 315). Görüldüğü gibi ekolojik toplum ve yeni siyaset anlayışı bireysel bir esasta değil kolektif bir temelde yükselmektedir.

Bookchin'ine göre son zamanlarda siyasal ve iktisadi alanda gücün giderek merkezileşmesi özerk yerel yönetimlerin yenilgiye uğradığı anlamına gelmemektedir. Aksine bu durum yerellik ve yerel yönetimlerin ne kadar hayatı olduğunu göstermektedir. Güçlü merkezileşmenin doğal ve toplumsal alanda sebep olduğu yıkıcı sonuçlar yerel yönetimlerin sorunları çözebilmek noktasında yegâne aktörler olabileceğine işaret etmektedir. Devletler ve piyasanın aşırı merkezileşmesi sonucunda ortaya çıkan toplumsal huzursuzluk bu yapıların koyduğu duvarları aşma saikini tetiklemiştir. Gücün merkezleşmesi ve tekelleşmesi konularına eğilen yurttaşlar yaşanan sorunların üstesinden gelebilmek adına yerel yönetimlere geri dönüşü sağlayacak çabalara girişmektedir. Toplum tabanındaki yurttaş kitlelerinin ekolojik krize sebep

olan sorunların çözümünde söz sahibi olamaması var olan tahakkümcü iktidarı ve yönetim aygıtını esaslarından sarsmaktadır (Bookchin, 1999b, s. 321-323).

Bookchin'e göre günümüze uygun bir yerel yönetim programı oluştururken dikkate alınması gereken öncelikli husus yurttaşların sahip olduğu dağıtık siyasal arzunun uygun bir şekilde kurumsal bir kimliğe büründürülmesidir. Düşünür bu sorunu aşabilmek için yapılması gerekenleri sıralamaktadır. Bu noktada ilk olarak elzem olan yurttaş meclisinin kurulmasıdır. Bu yurttaş meclisleri küçük coğrafi alanlarda kasaba meclisleri şeklinde örgütlenmelidir. Büyük coğrafi alanlarda ise mahalle meclisleri şeklinde örgütlenbilir. Bu tür yerel örgütlenmeler tesis edildikten sonra bunların birbiriyle iletişim kurmasını garanti etmektir. Bu da konfederasyonun kurulmasını gerektirmektedir. Bu konfederasyon ademi merkeziyet, yerellik, kendi kendine yeterlilik ve diğerlerine bağımlılık ilkeleri üzerine kuruludur. Konfederasyonda kamu politikası katılımcı demokrasi araçlarıyla genel meclislerde belirlenirken bu politikaların uygulanması ve koordinasyonu konfederal konseyin sorumluluğunda olacaktır. Her liberteryen belediyenin diğer belediyelerle ilişkili bir şekilde ekonomik faaliyetlerini sürdürmesi beklenmektedir. Birbirlerine ekonomik olarak bağlı olan liberteryen belediyeler aynı zamanda birbirleri üzerinde denetleyici bir işlev üstlenecektir (Bookchin, 2015, s. 91-101). Ortak mülkiyete dayanan bu yapının dizayn edildiği bu haliyle ve içerdiği bu basit kontrol mekanizmasıyla liberteryen yaklaşımdaki birey özerkliği ve sınırlı düzeyde özel mülkiyetle nasıl bağdaştırabileceği bir muammadır.

Bookchin'e göre siyasetin hakiki yurttaşlığın öğretildiği bir eğitim kurumuna dönüşmesine yönelik gereksinim vardır. Bu gereksinim yerel yönetimleri demokrasinin güçlendirilmesinde baş aktör yapmaktadır. Bookchin'in önerilerinin sonuncusu ekonomik alandadır. Düşünür, mülkiyetin şirketlerden ya da devletlerden alınıp özerk yerel yönetimlere verilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Bookchin, 1999b, s. 323-329). Yerel yönetimlere olan bu vurgusu sol liberteryen ideolojide gördüğümüz güçlü bir bireyin biricikliği ve kendi üzerinde sahipliğine dayanan bir içeriğe sahip değildir. Bundan ziyade kolektif özneyi ön plana çıkaran güçlü bir vurgu içermektedir.

Bookchin, ekolojik bir toplum yaratmak için kapsamlı tersine çevirme hareketine kentlerden başlanması gerektiğini ifade etmektedir. Kapsamlı tersine çevirme, kentlerde yeni eko-cemaatlerin kurulmasını gerektirmektedir (Bookchin, 1996a, s. 72). Düşünüre göre sadece özgür bir atmosferi tesis et-

mek için değil doğayla denge içinde yaşamak üzere daha küçük kentler kurulmalıdır. Bu küçük kentlerdeki yerel idareler arasındaki mesafe uzak olmamalıdır. Yerel yönetimler üzerinde kurulu olduğu bölgede derin bir duyarlılıkla yaklaşarak bölgenin doğal özelliklerini olabildiğince koruyarak insan dışı canlı türlerini ve doğanın dengesini dikkate almalıdır. Düşünürün vurgusu burada sol liberteryen ideolojideki bireye değil güçlü bağlarla bir arada yaşayan komünal özneye dair bir özlem içermektedir. Bu komünal yapının birey üzerinde hiyerarşi ve tahakküm dayalı bir boğucu atmosfer yaratıp yaratmayacağı net değildir. Bu tür bir komünal aktörün dışlayıcı ve dar görüşlü bir cemaate dönüşmeyeceğini verili bir durum kabul etmek için hiçbir gerekçe bulunmaz.

Düşünürün kendisi de gücün dağıtıldığı toplumlarda katı hiyerarşilerin ve tahakkümün olabileceğini kabul eder (Bookchin, 2015, s. 89). Küçük yerleşim yerlerindeki organize toplumlarda bile bireyi boğan despotik yönetim örneklerini görmek mümkündür. Önemli olan bunu önleyecek mekanizmaları kurgulamak ve pratiğe taşımaktır. İnsanların bir araya gelip tartışabileceği etkileşimde bulunabileceği gücün merkezi yapısının ortadan kaldırıldığı merkezleşen platformlar romantik düşünceler olmaktan öteye geçmemektedir.

Bookchin'e göre ekolojik toplumda, sınırsız tüketimi esas alan üretim zihniyetine ve pratiğine son verilmesi gerekmektedir. Küçük kentlerdeki ekolojik toplumda üretim, yerel idarelerin eline geçerek yurttaşlar tarafından yönetilmelidir (Bookchin, 1999b, s. 330). Dolayısıyla bu yapıda üretim aşamasında kollektif yapının yetkilerini ve imkanlarını birey üzerinde kullanırken tahakkümü yeniden üretecek şekilde kullanmasını engelleyecek mekanizmaların eksikliği bu öz yönetimi belirsizlikle malul bırakmaktadır.

Teknolojinin ilerlemesinin doğanın daralmasına yol açacağı ve teknolojinin geliştiği uzamın doğanın içinde olduğu ve her zaman verdiğinden fazlasını aldığı dile getirilmektedir (Çiğdem, 1997, s. 34-35). Oysa Bookchin'in ekolojik toplumundaki yeni eko-teknoloji bu tür özellik sergilemeyecektir. Ekolojik toplumda mevcut teknoloji kirleticiler olarak nitelendiğinden küçük ölçekli teknoloji savunulur. Ekolojik toplum teknolojiyi reddeden bir tutum takınmamaktadır. Bu toplumda yurttaşların ihtiyaçlarını karşılayacak ve minimum düzeyde enerji gerektiren basit teknolojilere önem verilmektedir. Özellikle emekten tasarruf etmeye yarayan araç gereçlerle insanlar gereksiz çalışmaktan kurtulacağı ve kendilerine zaman ayırabileceği için teknoloji tamamıyla ötelenmemektedir (Bookchin, 1999a, s. 193; Bookchin, 1998, s. 49-52).

Ekolojik toplumun yurttaşı ne parlamenter sistemin bir bileşeni ne de basit bir vergi mükellefidir. Bu yurttaş kendi çıkarlarını dışlayarak topluluğun refahını birincil çıkarı sayan bilgili kendi kendini idare eden varlıktır. Yurttaşlar olmasa yerel yönetimler oligarşiye doğru kayarak yozlaşacak ve basit bir bina yığını olacaklardır (Bookchin, 1999b, s. 58). Burada düşünürün kullandığı öznenin sol liberteryen ideolojide olduğu gibi 'birey' olmayıp 'vatan-daş' olduğu ve bunun kolektifliği öne çıkaran bir tınıya sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Bookchin'in günümüzde uygulanmak üzere sunduğu ekolojik toplum programı, devletin yerine belediye meclislerinden oluşan konfedere bir ağına getirilmesini öngörmektedir. Birbiriyle ekonomik ve politik bir etkileşim içinde olan bu meclisler maddi sorunlarını açık tartışmalar içerisinde çözecek olup yerleşim sakinleri meclislerde serbest meslek sahibi, çiftçi, fabrika işçisi ya da memur gibi değil sorumlu vatandaşlar olarak hareket edeceklerdir. Bu tür bir örgütlenmeyle insanlar aktif güçlü yurttaşlara dönüşmekle kalmayıp aynı zamanda barışçıl bir sosyal yapı inşa edeceklerdir. Böylece ekolojik krize son verecek manevi, teknik, hukuki ve siyasal özellikler üzerine kurulu ekotopluluklar kurulmuş olacaktır (Bookchin, 1999b, s. 358). Bu ekotoplulukların sol liberteryen ideolojinin sınırlı düzeyde mülkiyet ilkesine dayandıklarına dair bir çıkarım yapmak mümkün görünmemektedir. Ekotoplulukların ya da konfedere meclislerin bireyi hiyerarşi ve tahakküm karşısında nasıl koruyacaklarına dair mekanizmalar ve güvenceler konusunda bir netlik söz konusu değildir.

Düşünür anarşist komünist teorinin siyasal alanın devlet kontrolünden ayrı olması gerektiği noktasında başarısız olduğunu oysa liberteryen belediyeçiliğin ise bu başarısızlığın üstesinden gelme potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedir. O, bu tür belediyeçiliğin insanları kan ve kabile esasına dayanan siyasal yapılardan ve onların tahakkümünden kurtardığına ve evrensel bir insana dönüştürdüğüne işaret etmektedir. Düşünür liberteryen belediyede herkesin kişisel ve öznel sosyal arka planlarına ait özelliklerden bağımsız olarak bir vatandaş olacağının altını çizmekte olup bu tür bir siyasal yapının insanın özgür olması ve kendi bilincinde olması için elzem olduğunu savunmaktadır. Bookchin özellikle liberteryen belediyeçiliğin gerçek formunun yeryüzünde henüz yaşanmadığını vurgulayıp Antik Yunan Atinası'nda, Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi ve İspanya devrimindeki şehirlerde bile bu tür bir belediyeçiliğin görülmediğini iddia etmektedir. Ona göre liberteryen mahallenin oluşturduğu belediye vatandaşların sadece belli politikalar

için mücadele verdiği bir alan olmayıp büyük bir grup halinde çeşitli konularda görüşlerin paylaşıldığı bir alandır (Bookchin, 2015, s. 61-62). Burada insanı kabile ve kan esasına dayanan yapılardan kurtaran bir çözüm varsa da bireyi içinde bulunduğu liberteryen belediyenin veya komünün baskısından kurtaracak bir yapının inşa edildiğini peşinen kabul etmek için herhangi bir gerekçe bulunmamaktadır. Her ne kadar Bookchin, Jeff Riggenbach (1979)'a verdiği mülakatta bireye ve bireyin özerkliğini önemsediyiğini söylese de bireyi kollektif otorite olan belediye ve komün karşısında koruyacak mekanizmaları ayrıntısıyla sunmamaktadır.

Bookchin (2015, s. 71)'e göre hakikati arayan, rasyonel, kamusal etik sorumluluğunu savunan devrimcilerden oluşan bir komite liberteryen belediyenin baskıcı bir aygıtı dönüşmesini engelleyecektir. Bu komitenin totaliter diğer tarihsel tecrübelerdeki gibi tahakkümü yaygın olarak kullanan bir yapıya dönüşme ihtimaline sırtını dönmek bilimsel olarak epistemolojik bir kolaylıktır.

Bookchin (2015, s. 64-74) liberteryen belediyelerden bahsederken bu yapıların hem siyasal alanla hem de ekonomik alanla ilgili olduklarını vurgulamaktadır. Ekonominin de belediyeleştirilmesi ve konfedere bir görünüm kazanması gerektiğini savunur. Liberteryen belediyecilik kapitalizme serbest piyasaya ekolojik yıkıma ve devlete karşı olmanın esas önem kazandığı bir alan olarak tasvir edilir. Bookchin (1986, s. 79)'e göre piyasa aşırı ölçüde gayri ahlakidir. Liberteryen belediyecilikte işlerin nasıl planlanacağı, hangi teknolojilerin kullanılacağı, malların nasıl dağıtılacağı soruları pratikte çözülecek sorunlar olarak sunulmaktadır (Bookchin, 2015, s. 106). Sınırlı düzeyde de olsa özel mülkiyetin kabul edilmediği bir anlayışın sol liberteryen olarak değerlendirilmesi mümkün olmadığı gibi iktisadi gücün belediye gibi belli bir kollektif bir aktörün elinde toplanmasının yaratacağı hiyerarşi ve tahakküm görmezden gelinmektedir. Bookchin'in liberteryen belediyeciliği, ortak mülkiyete dayanan büyük ölçekli komünist kollektif yapının sebep olduğu baskı ve tahakkümü yerel ve küçük ölçekte yeniden üretebilir. Bu sistemin nasıl işleyeceğine dair ayrıntıların pratiğe bırakılmış olması hiyerarşi ve tahakkümün yeniden üretilebileceği ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır. Bu hususlar Bookchin'in sol liberteryenliğini sorgulanır hale getirmektedir.

Sonuç

Bookchin ekolojik toplumunda insanın insana tahakkümünün insanın doğaya tahakkümüne sebebiyet verdiği vurgulayarak ekolojik bunalımın aşılabilmesi için toplumun yeniden kurulması gerektiği savunmaktadır. Düşününün ekolojik toplum tasarımı merkezi yönetimin ortadan kaldırılmasını, bağımsız küçük yerel eko-cemaatlerin kurulmasını, doğayla uyumlu teknolojilerin kullanılmasını ve yüz yüze ilişkilerin yoğun olduğu demokrasilerin oluşturulmasını içermektedir. Bu bağlamda, Bookchin'in ekolojik toplumu, toplumun doğayı tahrip etmeden varlığını sürdürebileceği inancına duyulan gönülden samimiyettir.

Ekolojik toplum idealinin kıymeti bu idealin gerçekleşmesinin kaçınılmaz olmasında yatmaz. Bu ekolojik toplum ütopyası modern toplumları doğaya ilişkin anlayışlarında değişiklik yapmaya davet ettiği için kıymetlidir. Bookchin'in ütopyasının gerçekleşme olasılığı düşük bile olsa bu ütopya doğayı bir özne olarak kabul etme fikrini vurguladığı için ekolojik krizin aşılması çabalarına önemli bir katkı sağlamaktadır.

Bu ütopyanın sahibi Bookchin'in eko-anarşist geleneği terk edip sol liberteryen bir teori inşa ettiği iddia edilse de bu teorinin hangi sol liberteryen versiyona karşılık geldiği belli değildir. Düşününün sol liberteryen teorisinin sınırlı özel mülkiyeti savunan sol liberteryen teorinin temel özelliklerini sergilemek noktasında iki önemli farklılık içerdiği göze çarpmaktadır. Onun teorisini sınırlı özel mülkiyeti savunan sol liberteryen yaklaşımdaki gibi bireyin özerkliği ve kendi üzerinde sahipliği esas alan bir perspektiften farklı olarak toplumu ve komünü önceleyen sosyal anarşizm ile özdeşleştirilen sol liberteryen versiyona yakındır. Bookchin, toplumun bireye neler yapabileceğine ve bireyin özerkliğinin kapsamına dair düşüncelere teorisinde yeterince yer vermemektedir. İkinci olarak düşünür teorisinde sol liberteryenizmde görülen sınırlı özel mülkiyet anlayışına ütopyasında yer vermez. Düşünür sosyal anarşizmle özdeşleştirilen sol liberteryen versiyondakine benzer bir şekilde mülkiyeti kolektif bir yapı olan belediyelere vermektedir. Bu iki temel farklılık dikkate alındığında Bookchin'in 'sol liberteryenizminin' anti-otoriteriyenizmi, anti-kapitalizmi, öz yönetim ve ortak mülkiyeti savunan ve sosyal anarşizmle özdeşleştiren liberteryenizme daha yakın olduğu iddia edilebilir.

Extended Abstract

Murray Bookchin's Ecological Libertarianism

Mehmet Kocaoğlu³

ORCID: 0000-0002-1104-4223

The traditional political ideology spectrum is no longer reflective of today's ideological diversity. The increasing impact of ecological problems on people's daily lives has forced the content of grand narratives to be revised to include ecological problems and proposed solutions to these problems. As a result, it is observed that traditional ideologies have reconsidered their theories to explain ecological problems, and many new ideologies have emerged under names such as eco-feminism, eco-socialism, eco-anarchism, and libertarianism.

Left libertarianism is an ideology that advocates self-ownership, limited private property, and common ownership of natural resources. The self-ownership principle of left libertarianism is based on two assumptions. The first is that the individual alone has no meaning without society. The second is that there is a limit to what society can do to the individual for the collective good. There is also a use of left libertarianism identical to the concept of social anarchism. Left libertarianism, which is used identically with social anarchism, can be traced back to Joseph Dejacque. In this version, the rejection of the state, private property, and the free market is essential, and communal self-governance is emphasized.

Some researchers have pointed out that Bookchin broke away from eco-anarchism and adopted a left-libertarian line due to the position he took in his later writings. This study examines Murray Bookchin's left-libertarian identity. First, the thinker's understanding of nature and society is revealed in the study. Second, Bookchin's basic arguments regarding hierarchy and domination are critically addressed. Then, the thinker's principles and suggestions regarding ecological new politics are analyzed and his place in

³ Assoc. Prof., Selcuk University, School of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration

left-libertarian thought is examined. In the studies conducted on Bookchin in domestic and foreign literature to date, the thinker's social ecology approach and principles have been evaluated in detail. In the studies conducted to date, the thinker's left-libertarian identity has not been analyzed. However, when different versions of left-libertarianism are taken into consideration, it is necessary to clarify Bookchin's left-libertarian identity. This article aims to fill this gap. In this study, it is argued that Bookchin's 'left-libertarianism' should be interpreted as the left-libertarian version identified with social anarchism.

Bookchin states that in order to create an ecological society, a comprehensive reversal movement should start from cities. A comprehensive reversal requires the establishment of new eco-communities in cities. According to the thinker, smaller cities should be established not only to establish a free atmosphere but also to live in balance with nature. The distance between local governments in these small cities should not be far. Local governments should approach the region they are established on with deep sensitivity, preserve the natural characteristics of the region as much as possible, and take into account non-human living species and the balance of nature. The thinker's emphasis here includes a longing for a communal subject living together with strong ties, not the individual in left-libertarian ideology. It is not clear whether this communal structure will create a stifling atmosphere based on hierarchy and domination over the individual. There is no reason to accept as a given that such a communal actor will not turn into an exclusive and narrow-minded community.

Bookchin's ecological society program, which is proposed to be implemented today, foresees the replacement of the state with a confederated network of municipal councils. These councils, which interact economically and politically with each other, will solve their material problems through open discussions, and the residents will act in the councils as responsible citizens, not as freelancers, farmers, factory workers or civil servants. With such an organization, people will not only become active and powerful citizens, but will also build a peaceful social structure. Thus, eco-communities based on moral, technical, legal and political characteristics that will end the ecological crisis will be established. It does not seem possible to conclude that these eco-communities are based on the limited property principle of left libertarian ideology. There is no clarity on the mechanisms and guarantees regarding how eco-communities or confederated councils will protect the individual against hierarchy and domination.

When Bookchin talks about libertarian municipalities, he emphasizes that these structures are related to both the political and economic spheres. He argues that the economy should also be municipalized and gain a confederal appearance. Libertarian municipalism is depicted as a field where opposing capitalism, the free market, ecological destruction and the state is of primary importance. According to Bookchin, the market is extremely immoral. In libertarian municipalism, questions of how to plan work, which technologies to use and how to distribute goods are presented as problems to be solved in practice. An understanding that does not accept private property, even to a limited extent, cannot be evaluated as left libertarian, and the hierarchy and domination that will be created by the concentration of economic power in the hands of a certain collective actor such as the municipality is ignored. Bookchin's libertarian municipalism can reproduce the oppression and domination caused by the large-scale communist collective structure based on common property on a local and small scale. The fact that the details of how this system will work are left to practice does not eliminate the possibility that hierarchy and domination will be reproduced. These issues call Bookchin's left libertarianism into question.

The value of Bookchin's ecological society ideal does not lie in the fact that its realization is inevitable. This ecological society utopia is valuable because it invites modern societies to change their understanding of nature. Even if the probability of Bookchin's utopia coming true is low, this utopia makes an important contribution to the efforts to overcome the ecological crisis because it emphasizes the idea of accepting nature as a subject. Although it is claimed that Bookchin, the owner of this utopia, abandoned the eco-anarchist tradition and built a left-libertarian theory, it is not clear which left-libertarian version this theory corresponds to. It is striking that the thinker's left-libertarian theory contains two important differences in terms of displaying the basic features of the left-libertarian theory that defends limited private property. His theory is close to the left-libertarian version identified with social anarchism, which prioritizes society and the commune, unlike the left-libertarian approach that defends limited private property, which is based on the autonomy of the individual and ownership over oneself. Bookchin does not give enough space in his theory to thoughts about what society can do to the individual and the scope of the individual's autonomy. Secondly, the thinker does not give place to the limited private property understanding seen in left-libertarianism in his utopia. The thinker gives property to municipalities, which are a collective structure, in a similar way to the left-

libertarian version identified with social anarchism. Considering these two fundamental differences, it can be argued that Bookchin's 'left libertarianism' is closer to the libertarianism that advocates anti-authoritarianism, anti-capitalism, self-management and common ownership, and identifies with social anarchism.

Kaynakça/References

- Aslanoğlu, R. A. (1994). Sürdürülebilir kalkınmaya eleştirel bakış. *Birikim Dergisi*, 57-58, 38-44.
- Bahro, R. (1997). Çevreciliğin manevi bir temeli var mı? (T. Bora, Çev.). *Birikim Dergisi*, 97, 21-30.
- Barry, J. (1999). *Rethinking green politics*. SAGE Publications Ltd.
- Biehl, J. (2015). *Ecology or catastrophe: The life of Murray Bookchin*. Oxford University Press.
- Bookchin, M. (1986). *The modern crisis*. New Society Publishers.
- Bookchin, M. (1994). *Özgürlüğün ekolojisi* (A. Türker, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (1996a). *Ekolojik bir topluma doğru* (A. Yılmaz, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (1996b). *Toplumsal ekolojinin felsefesi* (R. Ögdül, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (1998). *Toplumsal anarşizm mi yaşam tarzı anarşizm mi* (D. Aytaş, Çev.). Kaos Yayınları.
- Bookchin, M. (1999a). *Toplumu yeniden kurmak* (K. Şahin, Çev.). Metis Yayınları.
- Bookchin, M. (1999b). *Kentsiz kentleşme* (B. Özyalçın, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Bookchin, M. (2015). *The next revolution: Popular assemblies and the promise of direct democracy*. Verso.
- Brennan, J. (2012). *Libertarianism: What everyone needs to know*. Oxford University Press.
- Cunliffe, J. (2000). Introduction: Left-libertarianism—Historical origins. In P. Vallentyne & H. Steiner (Eds.), *The origins of left-libertarianism: An anthology of historical writings* (pp. 1-21). Palgrave.
- Çiğdem, A. (1997). Toplum, doğa ve eko-politik hareketler. *Birikim Dergisi*, 98, 31-39.
- Çiğdem, A. (2006). *Toplum: Kavram ve gerçeklik*. İletişim Yayınları.
- Demir, B. D. (2020). Murray Bookchin'de toplumsal ekoloji ve toplumsal dönüşüm. *Dört Öge*, 18, 97-110.
- Eckersley, R. (1992). *Environmentalism and political theory: Toward an ecocentric approach*. State University of New York Press.
- Fried, B. (2004). Left-libertarianism: A review essay. *Philosophy & Public Affairs*, 32(1), 66-92. <https://doi.org/10.1111/j.1088-4963.2004.00003.x>
- Garner, R. (2000). *Environmental politics: Britain, Europe and the global environment*. Macmillan Press.
- Heywood, A. (2007). *Siyasal ideolojiler* (Çev. yok). Adres Yayınları.
- İnce, M. (2020). Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji kavrayışı üzerine eleştirel bir değerlendirme. *Amme İdaresi Dergisi*, 53(4), 49-75.

- Kocaoğlu, M. (2018). Liberteryanizm, yeniden dağıtım ve devlet. In C. C. Aktan & B. Şahin (Eds.), *Liberalizm, demokrasi ve sınırlı devlet* (pp. 239–275). Orion Yayınevi.
- Le Guin, U. (2015). Foreword. In M. Bookchin (Ed.), *The next revolution: Popular assemblies and the promise of direct democracy* (pp. 1–3). Verso.
- Long, R. T. (2021). The anarchist landscape. In G. Chartier & C. V. Schoelandt (Eds.), *The Routledge handbook of anarchy and anarchist thought* (pp. 28–39). Routledge.
- Maltaş, A. (2015). Ekoloji ekseninde insan-doğa ilişkisi ve özne sorunu. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(29), 1–8.
- Mutlu, A. (2017). Ekolojinin ideolojisi: Sürdürülebilir gelişme-toplumsal ekoloji karşılaştırması. *İdealkent*, 8(1), 26–56.
- Mutlu, A., & Aygün, B. (2006). Ekolojik toplumun organik toplumla ilişkisi üzerine. *AÜSBF Dergisi*, 61(1), 2–35.
- Oral, E. (2023). Murray Bookchin'in toplumsal ekoloji anlayışı. *Beytülhikme*, 13(3), 391–414.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Odak Yayınları.
- Price, A. (2012). *Recovering Bookchin: Social ecology and the crisis of our time*. New Compass Press.
- Riggenbach, J. (1979). Interview with Murray Bookchin. *Reason Magazine*. <https://reason.com/1979/10/01/interview-with-murray-bookchin/>
- Shelley, C. (2024). Murray Bookchin and the value of democratic municipalism. *European Journal of Political Theory*, 23(2), 224–245. <https://doi.org/10.1177/14748851231189412>
- Souza, M. L. D. (2012). The city in libertarian thought: From Elise Reclus to Murray Bookchin and beyond. *City*, 16(1), 4–33.
- Turan, F. (2002). Eko-anarşizm: Yeşil alternatif. *Düşünen Siyaset Dergisi*, 11, 213–223.
- Ünal, F. (2010). Toplumsal ekoloji. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 1–10.
- Vallentyne, P., Steiner, H., & Otsuka, M. (2005). Why left-libertarianism is not incoherent, indeterminate, or irrelevant: A reply to Fried. *Philosophy & Public Affairs*, 33(2), 202–215.
- White, D. F. (2008). *Bookchin: A critical appraisal*. Pluto Press.
- Yıldırım, C. (2017). Ekoloji düşüncesinde insan ve toplum anlayışı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 6(1), 289–308.
- Yücel, N. (2009). Ekoloji-anarşi ekseninde Bookchin. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(2), 75–86.

Mehmet Kocaoğlu

Lisans ve Yüksek lisans eğitimini Selçuk Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü'nde, doktora eğitimini Gazi Üniversitesi Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı'nda tamamladı. Selçuk Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümünde öğretim üyesidir. Siyasal Düşünceler Tarihi ve Siyaset Felsefesi alanında çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

He received his bachelor and master degree in Public Administration from Selcuk University, and his PhD in Political Science from Gazi University. He is a faculty member in the department of political science and public administration at Selcuk University. He has various studies in the field of history of political thought and political philosophy.

E-posta: mehmet.kocaoğlu@selcuk.edu.tr